

Mans laiks Preiļu Lauksaimniecības – mājturības divgadīgajā skolā

Jānis Būmanis

**Ir pagājuši 64 gadi (1945),
kopš beidzu Preiļu Lauksaimniecības – mājturības
skolu. Atmiņas par to laiku
ir krietni vien izbalējušas, to-
mēr centīšos kaut ko uzrak-
stīt.**

...Es, Jānis Būmanis, 1943. gada pavasarī pabeidzu Rudzātu sešklasīgo pamatskolu un rudenī iestajos Preiļu divgadīgajā lauksaimniecības – mājturības skolā. Kopā ar mani pēc Rudzātu pamatskolas beigšanas tur iestājās rudzātņieki Antons Groza (1928–1952, miris traģiski dienesta laikā sarkanajā armijā, Brestas cietoksnī, kur apbedīts garnizona kapsētā), Aloizs Brūvers (1927, tagad dzīvo Līvānu pag. Turku ciemā) un Antons Skutelis (1927–1988, apbedīts Jaunjelgavas kapsētā). Abi pēdējie vēlāk beidza Višķu dārzkopības tehnikumu.

Vēl no rudzātņiekiem, tikai pēc Sutru piecklasīgās pamatskolas beigšanas, Preiļu skolā iestājās Vladislavs Brūvers (1927, viņš 08.1944. tika mobilizēts sarkanajā armijā, pēc kara dienēja 7 gadus, tagad dzīvo Rīgā, auklējot mazbērnus). Reizē ar mani Preiļu skolā iestājās vēl šādi skolēni: no Galēnu pagasta – Pēteris Skudra (1927–1988, miris traģiski autoavārijā, apbedīts Skultes kapsētā) un P. Gorožņiks; no Vārķavas pagasta – Antons Vilcāns, Kazimirs Vilcāns, Antons Gavars, Pēteris Pastars, Kazimirs Upenieks (kritis kara laikā sarkanās armijas rindās) un Jāzeps Zariņš; no Kalupes pagasta – Bronislava Kokina, Kazimirs Mukāns (1945. gadā pārgāja uz Preiļu vidusskolu); no Preiļu pagasta – Pēteris Pastars (Pētera dēls) un Bronislavs Švalbe (kādu laiku mācījās Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā).

Vēl man atmiņā šādi 1944. gada skolas absolventi: Vingris, Andrejs Puga (bijis nacionālais partizāns, tagad dzīvo Skrīveros), Jānis Peisinieks (no Līvānu pagasta, kritis kara laikā sarkanās armijas rindās), Jānis Kotāns un Staņislavs Šnepsts no Aizkalnes pagasta.

Mācības notika Preiļu pils otrajā un trešajā stāvā. Tur bija arī meiteņu kopmītnes – divas istabiņas pils dienvidu galā. Zēnu kopmītnes atradās aiz upītes, skolas kokapstrādes galdniecības darbnīcās (parka galā, pirmajā un otrajā stāvā). Pirmajā stāvā dzīvoja 2. klases zēni, otrajā stāvā – 1. klases zēni, tai skaitā arī es.

Zēni vienmēr izstrādāja dažādas nerātības. Piemēram, kādu reizi aizmigušu klasesbiedru Kazimira Upenieku (kritis kara laikā sarkanās armijas rindās) ar visu gultu nonesa uz pirmo stāvu, ienesot mazgāšanās telpā un, lai radītu troksni, tur atgriežot ūdenskrānus.

Skolu vadīja agronomi A. Viksniņš, par skolotājiem strādāja A. Liumanis, V. Kangare, M. Bagātā, V. Bagātais, Dārte Ruča, Viksniņa (skolas pārziņa A. Viksniņa sieva – viņa mācīja vācu valodu), Pēteris Ručs (vēlāk – līdz skolas likvidācijai – strādāja par skolas pārziņi) un daži citi. Tuvojoties fronte, skolas pārziņi

Viksniņš un daži skolotāji evakuējās.

...1944. gada martā skolā (pils pirmā stāva telpās) tika izvietots latviešu karavīru bataljons, kurš te atpūtās pēc kaujām frontē un tika papildināts ar jauniesauktiem karavīriem. Bataljona virsnieki bija vācieši. Atceros epizodi, kad vācietis tiranizēja vienu mobilizēto latvieti, liekot viņam celties, gulties un rāpot pāri peļķei – un tai brīdī vācietis ar savu zābakā auto kāju karavīram uzmina uz dibena, lai tas pilnīgi samērcētu savas drēbes. Domāju, ka tam karavīram bija naida uz visu mūžu.

Mācības notika Preiļu pils otrajā un trešajā stāvā. Tur bija arī meiteņu kopmītnes – divas istabiņas pils dienvidu galā. Zēnu kopmītnes atradās aiz upītes, skolas kokapstrādes galdniecības darbnīcās (parka galā, pirmajā un otrajā stāvā). Pirmajā stāvā dzīvoja 2. klases zēni, otrajā stāvā – 1. klases zēni, tai skaitā arī es.

...Katrā dienā jau no agra rīta karavīrus dzina mācībās pa visiem laukiem, arī arumiem. Pēc tam karavīri lādējās par vadības nežēlību liekot, viņiem iet mācībās pavasarī pa arumiem un dubļiem. Viņi teica, ka tādus virsniekus frontē nošauj savējie.

...Mēs, zēni, ar karavīriem ļoti draudzējāmies. Vienu reizi, kad kareivji saņēma kantīni (papildus produktus, vīnu u.c. mantas), tie mūs pacienāja ar sarkanvīnu – iedzerot jutām skaidru galvu, bet kājas neklausīja. Tā bija mācība mums, ka nedrīkstam cienāties tā, ka nevar paiet.

...Kara laikā bija grūtības ar pārtiku. Nezinu, kādā sakarībā skolā uz kaut kādu salidojumu bija sabraukuši iepriekšējo gadu absolventi. Atceros, tie bija līvānieši, kuri nakts laikā kāpa pils bēniņos, ķēra baložus, izķidāja, tad putnus iemīcīja mālos kā tādās vistas un lika krāsnī uz ogle. Izcepušos ņēma laukā un sita pušu – visas baložu spalvas bija mālos, bet pārējais bija ļoti garšīgs ēdamais.

...Mēs, skolēni, ļoti daudz strādājām skolas saimniecības darbos. Piedalījāmies parka sakopšanas darbos. Īpaši daudz strādājām kurināma sagatavošanā pēc krievu ienākšanas, tai laikā diemžēl izcērtot ļoti daudz koku skaistajā pils parkā. Man patika skaldīt malku, un es to vienmēr labprāt darīju.

...Atceros, ka pirmajā mācību laikā skolā tika rīkoti dažādi izklaides vakari ar dažādiem skolnieku priekšnesumiem. Tāpat tika rīkotas dažādas sacensības gan meitenēm, gan zēniem. Piemēram, vienreiz bija sacensība zēniem zāles pļaušanā – kurš labāk un ātrāk nopļaus iedalīto platību. Atceros, ka ātrākais un labākais pļāvējs bija Pēteris Skudra, bet es paliku trešais.

...Skolas saimniecībā bija vairākas govīs, zirgi un citi mājlopi. Atceros, ka 1944. gada jūnijā, prakses nolūkā mēs, skolnieki, vedām kūtsmēslus uz lauka (kur bija lina fabrika). Preiļu pilsētas rietu-

mu nomalē bija nošauto židu bedres, kuras, vāciešiem atkāpjoties, tika atraktas un nošauto pišļus dedzināja, cēlās milzīgi melni dūmi. Atrakšanu veica krievu gūstekņi stingrā vācu zaldātu apsardzībā. Tuvumā nevienu nelaida. No mūsu lauka, uz kuru vedām kūtsmēslus, tās bedres bija kādu 400 m attālumā. Viena bedre netika atrakta, to konstatēja padomju gados.

...Frontei tuvojoties, pēc manis atbrauca mans tēvs. Skolas pārziņis Viksniņš piedāvāja skolas kancelejas mantas – lai tās vedot uz mājām, citādi pazudīšot. Tēvs kategoriski atteicās, un mēs pārbraucām mājās, bet pēc mēneša vācieši atkāpās un ienāca krievu armijā.

...Vāciešiem atkāpjoties, no sarkanajām briesmām bēga ļoti daudz Latgales pierobežas pagastu iedzīvotāju. Garām Rudzātu pagasta centram pa lielceļu Preiļi–Steķi, tālāk uz Krustpili vai Atašienu bēgļu kolona gāja nepārtraukti 3 diennaktis (22.–25. 07. 1944). Cilvēki – atsevišķi un veselām ģimenēm – gāja gan kājām, gan brauca ar zirgu pajūgiem, brauca ar velosipēdiem, bērnu ratiņiem u.c. Tik daudz cilvēku ejam un braucam redzēju pirmo reizi mūžā.

Vāciešiem atkāpjoties, no sarkanajām briesmām bēga ļoti daudz Latgales pierobežas pagastu iedzīvotāju. Garām Rudzātu pagasta centram pa lielceļu Preiļi–Steķi, tālāk uz Krustpili vai Atašienu bēgļu kolona gāja nepārtraukti 3 diennaktis (22.–25.07.1944). Cilvēki – atsevišķi un veselām ģimenēm – gāja gan kājām, gan brauca ar zirgu pajūgiem, brauca ar velosipēdiem, bērnu ratiņiem u.c. Tik daudz cilvēku ejam un braucam redzēju pirmo reizi mūžā

Baidoties no sarkanā terora, arī daudzi Rudzātu pagasta iedzīvotāji pameta savas dzimtas mājas, visu iedzīvi un devās svešumā, cerēdami, ka drīz atgriezīsies, ka krievu sabiedrotie (angļi un amerikāņi) neļaus okupēt Baltijas valstis, bet tā bija ļoti naiva cerība – kad gan lielvalstīm ir rūpējies mazu valstiņu liktenis?

Par sarkanās armijas karavīru pārdarījumiem pagasta teritorijā nav nekādu dokumentālu pierādījumu, bet, kā stāsta pagasta iedzīvotāji, tad ir notikuši vairāki laupīšanas, zagšanas u.c. tamlīdzīgi gadījumi – kā jau vienmēr to iekarotāji ir darījuši. Īpaši viņiem bijusi raksturīga katras apmešanās vietas (pat islaicīgas) pārvēršana «lauka tualetē».

Jāpiezīmē, ka esot bēgļu gaitās, Vidzemē aiz Cēsīm Gaujmalas mežā (Straupes apkārtnē) biju aculiecinieks tam, kā «atbrīvotāji» – 2 sarkanarmieši, ejot pa meža celiņu, ierauga bēgļu apmetni un uzprasa, cik ir pareizs laiks. Bēglis, madonietis Verners, izvelk kabatas pulksteni un saka, ka pašreiz ir plkst. 11.00. Ieraugot skaisto pulksteni, viens no kareivjiem pagriez-

ieroci un saka: Отдавайте часы! (Atdodiet pulksteni!). Tā tiek atsaņmata personīgā manta. Bēgļi (22 cilvēki), baidās mežā palikt un brauc no tā laukā. Izbraucot no meža, ceļmalā satiekam ļoti daudz bēgļu. Tie stāsta, kā «atbrīvotāji» viņus esot aplaupījuši – atņēmuši vērtslīetas, zābakus un citas mantas. Tā vietējie «aborigēni» tiek atbrīvoti gan no vāciešiem, gan no personīgās mantas.

...Atgriežoties no bēgļu gaitām, ap 1944. gada 10. oktobri devos uz skolu, kur jau mācības bija iesākušās. Tagad zēnu kopmītnes bija iekārtotas pils ēkas trešajā stāvā. Vairāki zēni dzīvoja pilsētā, no pilsētniekiem izīrētās istabiņās.

...Bija mainījušies vairāki skolotāji, skolā strādāja skolas pārziņis (direktors) Pēteris Ručs, skolotājas Dārte Ruča, V. Kangare un Austrā Pakava (tagad Sokolova, dzīvo Smiltenes tehnikumā), saimniecības pārziņis Jāzeps Ručs u.c. Atceros skolotāju Teklu Pastari, dzimušu (1921) Rudzātu pagasta Rusiņos, – viņa bija bijusi Rudzātu 766. mazpulkā nodaļas biedre (1935–1940). Tagad dzīvo Rēzeknē.

...Tas bija grūts laiks, jo turpinājās karš, daudzi mani klases biedri bija iesaukti vācu armijā un, ienākot krieviem, visi līdz 1926. gadam (ieskaitot) dzimušie jaunieši tika mobilizēti sarkanajā armijā, daudzi no viņiem krita frontē. Lielākā jauniešu daļa no mobilizācijas sarkanajā armijā izvairījās. Latgalē veidojās pretošanās kustība jeb – kā toreiz to dalībniekus sauca – «bandītu formējumi». Vai nav izsmiekls? Kad tieši lielākajai daļai pašu padomju varas atbalstītāju, kuri toreiz tika pie varas, piemita izteikta tieksme atņemt, laupīt un piesavināties citu saražoto.

...Notika daudz arestu, iedzīvotāju pratināšanas un nežēlīgas spīdzināšanas. Mēs, skolnieki, bijām sanākuši no vairākiem pagastiem, tāpēc mums bija zināmi visi notikumi, kuri risinājās katrā vietā. Atceros, ka 1944. gada pavasarī vairākas nakts mēs pa naktīm negulējām skolas kopmītnē, bet slēpāmies apkārtnes šķūņos un saimniecības zirgu staļļa augšā, baidoties no tā, ka mūs var arestēt. Cik gan muļķīgi un naivi tas bija! Taču pilnīgi loģiski, kad bērni un jaunieši redz visas tās briesmu lietas, kas toreiz notika, un padomju varas neierobežoto patvaļu.

Par sarkanās armijas karavīru pārdarījumiem pagasta teritorijā nav nekādu dokumentālu pierādījumu, bet, kā stāsta pagasta iedzīvotāji, tad ir notikuši vairāki laupīšanas, zagšanas u.c. tamlīdzīgi gadījumi – kā jau vienmēr to iekarotāji ir darījuši. Īpaši viņiem bijusi raksturīga katras apmešanās vietas (pat islaicīgas) pārvēršana «lauka tualetē»

...1945. gada ziemā skolotājas A. Pakavas vadībā mēs, skolnieki, sagatavojām 3 cēlienu lugu «Pārtrauca nedienas Garaušos», ko uzvedām uz Preiļu tautas nama zāles skatuves. Bija ļoti daudz apmeklētāju. Pēc uzveduma skatuves priekštelpā bija sa-

nākuši čekas varas vīri un «droņpēja», tie bija kašķīgi un lielīgi.

...Mums, skolniekiem, parka teritorijā bija jālauz muižas laika siltmūcības mūri (faktiski drupas), un mēs bijām pārsteigti, ka mūris, būvēts no ķieģeļiem ar kaļķu javu, ir tik stiprs, ka vispirms drupinot sadrupa ķieģelis, un tikai pēc tam – mūris.

...1944.–1945. gada ziemā, jau uz pavasara pusi mēs, 2. klases zēni, sadumpojāmies un atteicāmies no skolas kopsaldā, kura vajadzībām katram skolniekam bija jāatved zināms daudzums dažādu produktu, no kuriem saimniece gatavoja trīs ēdienreizes. Sadumpojāmies tādēļ, ka ēdieni bija ļoti trūcīgi, un ka no virtuves barojās kopsaldam nepiederīgi ļaudis. Tad turpinājām iztikt no tiem produktiem, ko atvedām līdzī no mājām. Pēc krievu ienākšanas mums tika izsniegtas pārtikas kartiņas, uz kurām varēja dabūt tikai maizi, un arī to pašu – ar grūtībām, bet vācu laikā mums bija pārtikas kartiņas, uz kurām saņēmām visu, atceros pat marmelādes devu.

...1944.–1945. gada ziemā mēs, skolas zēni, dzīvojot pils trešajā stāvā, bieži skrējām ārā norīvēties ar sniegu (ar mazgāšanās iespējām skolā bija problēmas) un pāris reizes basām kājām apskrējām ap pili, tad kājas bija tiras un labs miegs. Tiras kājas – tas taču ir galvenais, mazgāšanās jau var arī izpalikt...

...Pūpolu dienas rītā mēs, vairāki zēni, agrā rītā devāmies meiteņu guļamistabā, rāvām meitenēm nost segas un katrai uzšāvām pāris reizes (iepriekš mēs pēc kārtas dežurējām, lai neaizmigtu). Kas tā bija par spieģšanu!

...Lielākais 1944.–1945. gada ziemas nedarbs: pils trešajā stāvā vienā vakarā uz liela galda vārijām biežputru, kurinot ugunsgrūdu uz galda. Galds gan bija taisīts no neēvēlētiem dēļiem...

...Atceros, ka vācu laikā skolas galdniecības ēkas vidusdaļā vācieši remontēja motociklus. Viņi dzīvoja ēkas rietumu galā. Daži zēni gāja pie viņiem. Es gan atturējos. Tāpēc vācieši mani sauca par «komunist». Man bija naida uz viņiem, jo mans tēvs pirmā pasaules kara laikā bija vācu gūstā, kur knapi izdzīvoja no trūcīgā uztura...

Pēc Preiļu skolas beigšanas mēs trijātā – es, Jānis Būmanis, Antons Groza un Pēteris Skudra – pēc skolotājas Austras Pakavas ieteikuma turpinājām mācības Malnavā, ko absolvējam (1948), iegūstot jaunākā agronoma nosaukumu.

Domāju, ka šī laika apraksts, lai gan ar rakstītāja vairāk vai mazāk subjektīvu pieeju, tomēr saglabājams kā savu laiku raksturojošs Latgales kultūrvēsturisks dokuments. ■